

Adalet-i mahza

Bediüzzaman'ın hukuk telakkisinin (hatta sosyal görüşlerinin), belki de en esaslı ve çarpıcı yönünü adalet-i mahza ve adalet-i izafiye ayrımı ve adalet-i mahzaya yaptığı vurgu ile birlikte adalet-i izafiyenin sosyal ve fitri şartların bir sonucu olarak kabul edilebileceğini söylemek, pek de mübalağalı olmasa gerek.

Zira o esas itibariyle (zahiren) hukuka (hukuk felsefesine) ait olan bu terminolojiyi, hukuktan başka sosyoloji, psikoloji, sosyal psikoloji, İslam tarihi ve Dünya tarihine de tatbik etmektedir. Öyle ki Risale-i Nur'un tam 237 bahsinde "adalet" kelimesi yer almaktadır.

Zira, ona göre Kuran-ı Kerim'in dört esasından (Tevhid, Nübüvvet, Haşir, Adalet) biri adalettir.

İslam Tarihi ve Sosyolojide Adalet

"Cemel Vak'ası denilen Hz. Ali ile Hz. Talha ve Hz. Zübeyr ve Aişe-i Siddika (radiyallahu teala aleyhim ecmain) arasında olan muharebe, adalet-i mahza ile adalet-i izafiyenin mücadelesidir. Şöyle ki:

Hz. Ali, adalet-i mahzayı esas edip, Şeyheyn (Hz. Ebubekir ve Ömer) zamanındaki gibi o esas üzerine gitmek için içtihat etmiş, muarızları ise, Şeyheyn zamanındaki safvet-i İslamiye (İslam'ın saflığı) adalet-i mahzaya (tam adalete) müsait idi; fakat mürur-u zamanla (zamanın geçmesiyle) İslamiyetleri zayıf muhtelif akvam (kavimler) hayat-ı içtimaiye-i İslamiyeye (İslam'ın sosyal hayatına) girdikleri için, adalet-i mahzanın tatbikatı çok müşkül olduğundan, "ehvenüşşerri ihtiyar" denilen adalet-i nisbiye esasını üzerine içtihat ettiler. Münakaşa-i içtihadiye siyasete girdiği için muhabereyi intaç etmiştir (netice vermiştir). ... Her ne kadar Hz. Ali'nin içtihadı musip (isabetli) ve mukabilindekilerin hata ise de yine azaba müstehak değiller."

"Adalet-i mahza ile adalet-i izafiye'nin izahı şudur:

"Kim bir cana kıymamış veya yeryüzünde fesad çıkarmamış birini öldürürse, bütün insanları öldürmüş gibidir." (Maide Suresi/32)

Ayetin mana-i işarisi ile bir masumun hakkı, bütün halk için dahi iptal edilmez. Bir ferd dahi umumun selameti için feda edilemez. Cenab-ı Hakk'ın nazar-ı merhametinde, hak haktır; küçüğüne büyüğüne bakılmaz. Küçük, büyük için iptal edilmez. Bir cemaatin selameti için, bir ferдин rızası bulunmadan, hayatı ve hakkı feda edilmez. Hamiyet namına rızasıyla olsa, o başka meseledir.

Adalet-i izafiye ise, küllün selameti için cüz'ü feda eder. Cemaat için, ferдин hakkını nazara almaz. "Ehvenü's-şer" diye, bir nevi adalet-i izafiyeyi yapmaya çalışır. Fakat adalet-i mahza kabil-i tatbik ise adalet-i izafiye gidilmez; gidilse,

zulümdür. İşte İmam-ı Ali Radiyallahu Anh, adalet-i mahzayı Şeyheyn zamanında gibi kabil-i tatbiktir deyip, hilafet-i İslamiyeyi o esas üzerine bina ediyordu. Mukabilleri ve muarızları ise, “kabil-i tatbik değil, çok müşkülâtı var” diye, adalet-i izafiye üzerine içtihad etmişler. Tarihin gösterdiği sair esbap (sebepler) ise, hakiki sebep değil, bahanelerdir. ... Hz. İmam-ı Ali'nin Vaka-i Siffin'de Hz. Muaviye'nin taraftarlarıyla muharebesi ise, hilafet ve saltanatın muharebesidir. Yani Hz. İmam-ı Ali ahkam-ı dini (din hükümlerini), hakaik-i İslamiyeyi (İslami hakikatleri) ve ahireti esas tutup, saltanatın bir kısım kanunlarını ve siyasetin merhametsiz mukteziyatlarını (gereklerini) onlara feda ediyordu. Hz. Muaviye ve taraftarları ise, hayat-ı içtimaiye-i İslamiyeyi saltanat siyasetleriyle takviye etmek için azimeti (takva ile ameli) bırakıp ruhsatı iltizam ettiler, siyaset aleminde kendilerini mecbur zannedip ruhsatı tercih ettiler, hataya düştüler. ... Unsuriyet ve milliyet esasları, adaleti ve hakkı takip etmediğinden zulmeder, adalet üzerine gitmez. Çünkü unsuriyetperver bir hakim, milletdaşını tercih eder, adalet etmez.(Mektubat, s. 56 vd)

Görüldüğü gibi Bediüzzaman, adalet-i mahzanın ideal ve esas olduğunu ancak zorunlu ve haklı bir sebebin vukuu halinde adalet-i izafiyenin uygulanabileceğini, bunun da tespitinin kolay olmadığını ve Sahabelerin bile hataya düşüp yanlış karar verebildiklerini, önemle ifade etmektedir. Dikkat çekicidir ki hataya düşenlerden biri Efendimizin (a.s.m.) çocukluğundan beri özel terbiyesinden geçen alime ve fakihe (Hz. Ebubekir'in kızı), sevgili eşi Aîşe validemiz (ki babası da adalet-i mahza ile hükmederdi), diğeri de Efendimizin (a.s.m.) vahiy katibi ve kayınbiraderi yirmi yıl Şam valiliği yapmış Hz. Muaviye'dir. Bediüzzamanın tasnifinde Hz. Ali azimeti, Hz. Muaviye ruhsatı, Hz. Ali hilafeti, Hz. Muaviye saltanatı, Hz. Ali Ahkam-ı din, hakaik-i İslamiye ve ahireti, Hz. Muaviye siyasetin merhametsiz mukteziyatlarını tercih etmiştir. Hz. Ali isabet etmiş, Hz. Muaviye hataya düşmüştür.

Yani sosyal realitedeki (tarihi şartlardaki) olumsuzluklar aşılabilir, etik değere (adalet-i mahzaya) göre hüküm verebilecekken sosyal realitedeki menfi şartların tesirinde kalarak, adalet-i izafiye ile hükmetmişlerdir.

Bu tarihi hakikati Resul-ü Ekrem(a.s.m.) şöyle haber vermiştir: “Hilafet benden sonra otuz yıldır, bundan sonra saltanat (mülk, krallık) vardır” (Bazı rivayetlerde, “ısıracı saltanat” diye geçmektedir.)

Psikoloji, İslam Kardeşliği ve Adalet

Adalet-i mahzanın bir yönü de bir suçlunun sadece kendisinin (suçunun büyüklüğü nispetinde) ceza görmesi, yakınlarının ise bir cezaya uğratılmamasıdır. Anayasalara da giren (1982 Anayasası, Md.36/2) bu ceza, hukukun en temel prensibi, suçta ve ceza da şahsilik diye anılır. Bediüzzaman bu prensibi (suçun başkalarına sirayet etmemesini), bir kusurlu kişinin kusurlu davranışının, diğer masum yönlerine sirayet etmemesi şeklinde daha da ince ve insani bir şekilde ifade etmektedir (suçların münferidliği):

“Ey mü'mine kin ve adavet (düşmanlık) besleyen insafsız adam! Nasıl ki, sen bir gemide veya hanede bulunsan, seninle beraber dokuz masum ile bir canı var. O gemiyi gark (batırma) ve o haneyi ihrak etmeye (yakmaya) çalışan bir adamın ne derece zulmettiğini bilirsin. Ve zalimliğini, semavata işittirecek derecede bağıracaksın. Hatta bir tek masum dokuz canı olsa, yine o gemi hiçbir kanun-u adaletle batırılmaz. Aynen öyle de sen, bir hane-i Rabbaniyeye ve bir sefine-i İlahiye (ilahi gemi) olan bir müminin vücudunda iman ve İslamiyet ve komşuluk gibi dokuz değil, belki yirmi sıfat-ı masume varken, sana muzır olan ve hoşuna gitmeyen bir canı sıfatı yüzünden ona kin ve adavet bağlamakla, o hane-i maneviye-i vücudun manen gark ve ihrakına, tahrip ve batmasına teşebbüs veya arzu etmen onun gibi seni (kötü) ve gaddar bir zulümdür.

“Adalet-i mahzayı ifade eden “hiçbir günahkar (suçlu) başkasının günahını yüklenmez” (Fatır Suresi/18) sırrına göre bir müminde bulunan canı bir sıfat yüzünden masum sıfatları mahkum etmek hükmünde olan adavet ve kin bağlamak ne derece hadsiz bir zulüm olduğunu ve bahusus (özellikle) bir müminin fena bir sıfatından darılıp, küsüp, o müminin akrabasına adavetini teşmil etmek “Muhakkak ki insan çok zalimdir” (İbrahim Suresi/34) sigı-i mübalağa ile gayet azim bir zulüm ettiğini hakikat ve şeriat ve hikmet-i İslamiye sana ihtar ettiği halde nasıl kendini haklı bulursun, “benim hakkım var dersin?”(Mektubat, s. 253 vd.)

Said Nursi'nin Adalet Anlayışının Bir Değerlendirmesi

Tarihin ilk çağlarında yaygın ve hakim hukuk anlayışı, objektif hukuk anlayışına dayanmaktaydı. Buna göre, bir avcının avına attığı ok, kazaen avına değil de bir insana isabet etmesiyle o insan ölse, failin niyeti hiç dikkate alınmadan avcı, kasten adam öldürmüş gibi sorumlu olurdu. Cezası da ölümdü. Hatta ölenin yakınları imkan bulurlar ise sadece masum faili değil, bütün kabilesini (klan) yok etmeyi ister, kan davası güderlerdi. Burada anlayış şudur; madem ki ok o failin elinden fırlamıştır, netice de ölümdür, öyle ise objektif netice neyse ceza da ona göre verilir. Failin niyeti, subjektif durumu (ihmal, kast) hiç önemli değildir. Bir adamın istemeyerek, kazaen ev yakması ile kasten ev yakmasının cezası aynıdır. Yine objektif sorumluluğun neticesi olarak, madem ki fail o kabileye mensuptur, öyle ise sadece fail değil, bütün kabile cezalandırılır. Yakınlarının masumiyetinin, hatta böyle bir olaydan ciddi üzüntü duymalarının da önemi yoktur. Çünkü onlar, failin yakınlarıdır. İleri ve gelişmiş bir hukuk sistemi kabul edilen Roma Hukuku ve eski Yunan'da da vatana ihanet edenin karısı ve çocukları da cezalandırılırdı.

İnsanlık zamanla ve bilhassa Enbiya ve kütüb-ü salifenin insani ve hakka (vahye) dayalı mesajları sonucu subjektif sorumluluğu kabul etmeye, failin niyetini (kasdını, ihmali, tedbirsizliğini) hesaba katmaya başlamışlardır. Yakınların (kabile üyelerinin) masumiyeti bir mana ifade etmeye başlamıştır. Hukuk tarihçileri ve Ceza Usul hukukçularına göre failin, sanığın hatta suçlunun da bir hukuku olduğu, ilk defa kutsal metinlerde yer almıştır. Buna göre sanığa yargılama hakkı tanınmış, her türlü linç mantığı yasaklanmıştır. Fail, hangi suçu işledi ise ve niyeti ne ise ona göre, yani cezanın suçla nisbetine, denkliliğine göre ceza görmüştür. Sanığın masum yakınları sorumlu tutulmamışlardır. İşte suçun şahsiliği prensibi de bu şekilde ortaya çıkmıştır. Bediüzzaman ise Kur'an'dan aldığı ders ile bu noktayı (adalet-i mahza) ısrarla vurgularken, suçun şahsiliğini de aşarak suçun münferitliğini savunmaktadır. Yani nasıl ki bir ailenin bir ferdinin suçu, şahsiliği ilkesi gereği, diğerlerine sirayet etmez, aynı şekilde failin bir suçlu sıfatı da diğer masum sıfatlarına sirayet etmez. (Yukarıda Psikoloji, İslam Kardeşliği ve Adalet başlıklı kısım.) Bu görüş aslında kısmen de olsa çağdaş hukuk uygulamalarında yer almaktadır. Şöyle ki, sanığın iyi hali (masum sıfatları) tekerrür ve sabıka durumu ceza hukukunda, iyi niyet ve kötü niyet de hukukun her alanında (özel hukukta) yargılamayı etkilemektedir. Fakat Bediüzzaman'ın en orijinal yaklaşımı, günlük hayatta, hukuk dışında da bu hakkaniyetli yaklaşımını sürdürmesi, insanları adil ve ahlaki bir değer ile techiz etme çabasıdır.

Said Nursi'nin bu beyan ve telkinleri bir hukuk toplumunun, dolayısı ile hukuk devletinin oluşturulması için fevkalade önemli ve gereklidir. O, imani ve ahlaki tecdit misyonu gereği, orijinal İslam tebliğ metodunu (Sahabe mesleğini) tercih ettiğinden işe yine insandan ve insanın iman ve ahlakından ve adalet duygusundan başlamakta, bir adalet toplumu ve hukuk devletinin zeminini hazırlamaktadır. Zira adalet aslında ahlaki bir kavramdır. Ahlak "kişisel iyi" adalet ise "toplumsal iyi"dir. Adalet de hukukun idesi ve idealidir. Unutulmamalıdır ki dünyanın en ideal ve mükemmel hukuk sistemi, adalet duygusu gelişmiş (ahlaklı) bir toplum, hakimler ve idareciler olmaksızın gerçek misyonunu ifa edemez. Bediüzzaman'ın bu yaklaşımı, büyük hukuk filozoflarını imrendirecek bir orijinaliteye sahiptir. Mesela, ülkemizde kanuni metinlerde bu ilkeler mevcut olmakla birlikte, Cumhuriyetin ilk yıllarında da olduğu gibi 28 Şubat sürecinde, dindar insanların çoğu, böyle bir suç kanunlarında yer almamasına karşın, "mürteci" olarak yaftalandı. Ve üniversitelerden bürokrasiye, ticaretten basına kadar her alanda dışlanmak istendiler. Kanuni metinler zorlanarak, mefruz suçlar ihdas ederek, hukuken olmayan ama linç mantığıyla oluşturulan suçlardan mahkum edilmek istendiler. Gerçekte suçları olmayabilirdi, fakat onların hiçbir hakkı ve hukukları olamazdı! Bediüzzaman'ın defalarca kullandığı "adalet kanunları" veya "kanun-ı adalet" tabirleri de "olan hukuk" yerine "olması gereken hukuk" veya olan hukukun adil tatbikatı açısından oldukça önemlidir.